

ДО ПИТАННЯ ПРО КЛАСИФІКАЦІЮ ГАЗЕТНО-ПУБЛІЦИСТИЧНИХ ЖАНРІВ

В.І.Павлик

(аспірант, Київський національний педагогічний університет імені М.П.Драгоманова)

В статті аналізуються різні підходи к класифікації газетно-публіцистических жанров, особое внимание уделяется аналитическому жанру глоса, используемому в немецкой журналистике.

In the article different approaches to classification of newspaper-publicistic genres are analyzed, with the focus on the analytical genre of glosa, used in German journalism.

Преса – це узагальнена назва періодичних друкованих видань, газет і журналів (1, 17).

Л.С.Кройчик визначає **жанр преси** як відносно стійку, структурно-змістовну організацію тексту, зумовлену своєрідним відображенням дійсності й ставленням до неї автора (2). Жанр – це оптимальна форма вирішення творчого завдання, яке стоїть перед журналістом. Тому, на відміну від тексту, він завжди чітко детермінований: мета будь-якого творчого завдання визначена жанром. На сьогодні жанри преси – це «цілісна і розвинута система, характерною особливістю якої, з одного боку, є певна стабільність, а з іншої – рухомість» (3, 9).

Традиційно у теоретичній і практичній журналістиці на пострадянському просторі вирізняли три групи газетних жанрів: **інформаційні, аналітичні та художньо-публіцистичні**. В основу такого розподілу покладено функціональний, структурний, прагматичний принципи (4). Цю класифікацію підтримує більшість українських та російських дослідників (Д.П.Вовчок, Д.С.Григора, В.Й.Здоровега, І.П.Лисакова, М.П.Подолян, Г.Я.Солганик, А.В.Швец), незважаючи на її узагальнений та приблизний характер. Названі типи жанрів базуються на трьох способах відображення дійсності в журналістських творах – фактографічному, або емпіричному; аналітичному (дослідницькому, теоретичному) та наглядно-образному, або художньо-дослідницькому (4; 5).

Деякі сучасні дослідники (2; 3) стверджують, що традиційний поділ жанрів преси є застарілим. Починаючи з 90-х років минулого століття, стали висуватися нові концепції і підходи. На думку М.С.Зарицького, слід вирізняти газетно-інформаційні та агітаційно-пропагандистські групи жанрів (6); за словами Є.П.Прохорова, подієві, аналітичні та художні (7); за Т.В.Мальцевич, інформаційні та переконливо-впливові (8). Найновіші класифікації суттєво відрізняються від традиційних. В.М.Горохов пропонує виділяти репортажні, діалогічні, аналітичні, художньо-публіцистичні та епістолярні жанри (9).

Класифікація жанрів преси у західному журналістикознавстві є двочленною. У Німеччині, наприклад, виділяють інформаційно-спрямовані жанри преси (tatsachenbetonte / informationsbetonte Textsorten), а також ті, в яких робиться акцент на висловленні власної думки (meinungsbetonte Textsorten) (10, 47-79). Ми вважаємо, що найбільш вдалим українським відповідником цих дефініцій стане термін аналітичні жанри, або аналітично-спрямовані жанри.

Інформаційно-спрямовані жанри преси об'єднують тексти, які несуть читачеві нову інформацію. До цього різновиду жанрів німецької преси належать: повідомлення (die Meldung), інформація (важка / легка) (die Nachricht), кореспонденція / звіт (der Bericht), репортаж (die Reportage), ділове інтерв'ю (das Sachinterview).

В аналітичних жанрах дається оцінка якійсь події або явищу. Найголовнішими аналітично-публіцистичними жанрами німецької преси є: коментар (der Kommentar), фейлетон (das Feuilleton), глоса (die Glosse), колонка (die Kolumne), критична стаття (die Kritik), аналітичне інтерв'ю (das Meinungsinterview), нарис (das Feature).

Традиційні класифікації жанрів преси, розроблені в теорії журналістики, характеризуються в «гносеологічному аспекті жанру як способи організації дійсності» (11, 72). Однак важливим є також лінгвістичний аспект газетно-публіцистичних жанрів. Г.Н.Скрипка відзначає, що «завдання дослідника, котрий приступає до опису конкретного мовленнєвого жанру, полягає на першому етапі у визначенні меж об'єкта опису, тобто він повинен, спираючись на існуючі класифікації, виявити для себе мінімум ознак, які дозволяють ідентифікувати даний об'єкт» (12, 29).

Аналіз лінгвістичних досліджень, присвячених тематиці газетно-публіцистичних жанрів, дозволяє зробити висновок про те, що проблема визначення конкретного жанру преси і класифікації газетно-публіцистичних жанрів у цілому з погляду мовознавства вивчена недостатньо. Розглядаючи жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі, Н.С.Гапотченко зазначає, що класифікація жанрів преси ґрунтується на інформативному, аналітичному або художньому висвітленні події (13). Л.В.Артемова, описуючи сучасні іспанські аналітичні статті, поділяє жанри преси на інформаційні,

аналітичні та художньо-публіцистичні (14), а Г.Н.Скрипка відносить жанр “інформаційна замітка” до власне інформаційних жанрів (12). Зазначені класифікації жанрів преси активно використовуються в теорії журналістики.

Т.М.Синдєєва, досліджуючи лінгво-текстові характеристики жанру преси “газетна рецензія” наголошує на тому, що мовленнєвий жанр співвідноситься з двома більш загальними поняттями: функціональний стиль і тип тексту (15). Є.Г.Різель пропонує триступеневу модель стосунків між поняттями “функціональний стиль”, “жанр”, “тип тексту”, де ці поняття сприймаються опосередковано через дефініцію “стиль” (“стилістична система”). Ієрархія термінів має вигляд: функціональні стилі – жанрові стилі – стилі типів тексту (16).

Функціональний стиль, за М.М.Кожиною – це “своєрідний характер мовлення того чи іншого його різновиду, який відповідає певній сфері людської діяльності і формі свідомості, створюється особливостями функціонування у цій сфері мовних засобів і специфічною мовленнєвою організацією, що характеризується певним для неї стилістичним забарвленням” (17, 49). У нашому дослідженні ми використовуємо класифікацію М.П.Брандес (18), котра виокремлює п’ять функціональних стилів: офіційно-діловий, науково-технічний, газетно-публіцистичний, побутовий, словесно-художній.

Тип текстів Т.М.Синдєєва визначає як “клас певних жанрів, які мають подібну комунікативно-цільову настанову. Мовленнєвий жанр щодо типу тексту відноситься як вид до роду, він є різновидом типу тексту. Останній може включати у себе мовленнєві жанри, які належать до різних функціональних стилів (15). Стосовно функціонального стилю мовленнєвий жанр є конкретною формою його існування. Поза жанрами функціональний стиль існує як наукова абстракція чи загальне уявлення про мовленнєвий вияв того чи іншого функціонального різновиду літературної мови. Іншими словами, кожен мовленнєвий жанр характеризується певною функціонально-стильовою належністю. На думку дослідниці, серед різноманітних типів тексту можна виділити *оцінно-критичний тип* текстів, до якого входять мовленнєві жанри, належні до різних функціональних стилів.

Неабиякий науковий інтерес у цій сфері становить лінгвістична класифікація жанрів преси М.П.Брандес (18). Жанри преси, визначені мовознавцем у німецьких ЗМІ, зокрема їхня кількість, відрізняється від наведеної вище класифікації жанрів німецької преси у теорії журналістики.

М.П.Брандес визначає функціональний стиль як систему внутрішніх, прихованих стосунків і зв’язків явищ у якій проявляються функції призначення і впливу словесного твору.

Функціональний стиль складається з окремих частин, які дослідниця називає підстилями або різновидами функціонального стилю.

Наприклад, у межах монологічного підстилю газетно-журнальної публіцистики, котра належить до газетно-публіцистичного функціонального стилю, та згідно з підсистемою функціонального значення цього стилю, яка у лінгвістиці тексту відома як “функціональний тип тексту” (18, 141), М.П.Брандес виділяє три типи текстів: інформаційний, аналітичний і художньо-публіцистичний, але розглядає ці назви вже не з позиції теорії журналістики, а як власне лінгвістичне поняття. Ці типи текстів реалізуються у різноманітних мовленнєвих жанрах.

В інформаційному типі тексту дослідниця виокремлює офіційно-інформаційний, інформаційно-діловий, неофіційно-інформаційний та інформаційно-експресивний підтипи текстів. До офіційно-інформаційного підтипу текстів належать такі жанри преси, як замітка, повідомлення, хроніка, звіт, інтерв’ю. До інформаційно-ділового підтипу зараховано комюніке, резюме, кореспонденції, звіти, огляди преси. Головним жанром преси неофіційно-інформаційного підтипу є коротка замітка. Інформаційно-експресивний підтип реалізується також у жанрі замітка, але від замітки неофіційно-інформаційного підтипу її відрізняє брак внутрішньої експресії (18).

Аналітичний тип тексту поділяється на інформаційно-аналітичний, газетно-науковий, узагальнююче-директивний і урочисто-декларативний. Інформаційно-аналітичний підтип тексту реалізується у таких мовленнєвих жанрах, як стаття, замітка, рецензія. Газетно-науковий підтип тексту представлено такими жанрами, як стаття, замітка, хроніка, огляд, інтерв’ю, репортаж. Головними мовленнєвими жанрами преси узагальнено-директивного типу є передова стаття і деякі види коментаря (18). Урочисто-декларативний підтип газетних текстів близький до узагальнено-директивного типу і реалізується у мовленнєвих жанрах типу звернення, опис, привітання, лозунги.

Художньо-публіцистичний тип тексту об’єднує у собі аналітичний, об’єктивний, емоційний і суб’єктивно-особистісний змісти. У цьому текстовому типі можна виділити підтипи: нарисовий, репортажний, фейлетонний, оцінно-критичний; такі мовленнєві жанри, як промова, стаття, нарис, репортаж, есе, фейлетон, памфлет, глоса, рецензія (18).

Надзвичайно важливим для лінгвістичного розуміння мовленнєвого жанру в цілому і газетно-публіцистичних жанрів зокрема є їхня принципово нова характеристика – композиційно-архітектонічні ознаки. Н.Ю.Глазунова пише: “Жанр характеризується такими ознаками, як чітка композиційно-

архітектонічна структура тексту і присутність комунікативно зумовленої системи маркованих і нейтральних засобів різних рівнів” (19, 179). В.Л.Наєр вважає композиційно-структурну ознаку жанру його головною диференційною рисою (20).

М.П.Брандес ґрунтовно описує поняття композиційно-мовленнєвої форми (КМФ) як лінгвістичного явища, яке належить до підсистеми типів мислення функціонального стилю. Дослідниця вважає, що залежно від вибору жанру варіюється набір композиційно-мовленнєвих форм. Вона доволі поверхово торкається проблеми розподілу мовленнєвих жанрів і акцентує увагу на жанрах газетно-публіцистичного стилю щодо існуючих КМФ та їхніх модифікацій (18).

У німецькому журналістикознавстві серед аналітичних газетно-публіцистичних жанрів поширена глоса (die Glosse). Основою такого жанру є тлумачення й оцінка певного явища (7, 490). Є.В.Розен характеризує глосу як стислу, концентровану замітку, яка впливає на читача, поєднуючи легкість форми з неспростовністю наведених у ній аргументів (1). М.П.Брандес підкреслює дотепність і сарказм глоси й характеризує її як сатиричний жанр, який часто використовується у політичній полеміці (18).

У своїх дослідженнях Б.Зандіґ розглядає спосіб дії глоси у першу чергу у соціальному змісті: якою саме є суспільна проблема, яка тут порушується? “Соціальний зміст” глоси полягає у оцінці події, ситуації, способу дій і поведінки. Це серйозний проблемний і суспільно-релевантний об’єкт (стан справ, подія, дія, тенденція), що оцінюється, як правило, за допомогою несерйозної інтеракційної модальності / тональності з використанням **аргументації** і кінцевого висловлення суті (пуанту) глоси, що приносить читачеві задоволення при читанні. Головною складністю глоси є «напружені стосунки серйозного та несерйозного, висловлення в кінці тексту головної думки, головної суті написаного, а також досягнення задоволення від читання у читачів, а саме зміна їхнього емоційного стану» (21, 495). Стандартний спосіб вирішення проблеми полягає у відносній неповній **аргументованій оцінці** проблемного об’єкта з використанням цікавих елементів, як у коментарі (21). Насамперед йдеться про несерйозну **аргументовану оцінку** у тексті з чітко висловленим пуантом, про “не таке очікуване серйозне ставлення до предмету тексту, як у інших текстах преси, а навпаки, про дистантно-іронічну, глузливу, уїдливу тональність” (22, 137).

К.Брінкер також вважає **аргументований** розвиток теми загальним методом зображення, що використовується у глосі. Аргументована роль, котру відіграє висловлювання стосовно інших у тексті, залежить не так від мовної структури, як від контексту. Тому інколи потрібно інтерпретувати висловлювання у попередньому контексті. Це робить текст цікавим для читача (23).

Б.Зандіґ стверджує, що центральною дією для глоси є **оцінка**. Оскільки оцінювання базується на масштабах переконань, котрі повинні бути відомі учасникам мовленнєвого процесу для розуміння висловлених оцінок, передбачається спільність поглядів, яка уможливує зв’язок з читачем. З іншого боку оцінка порушених проблем часто подається скерованою на певну читацьку аудиторію (21).

Мовознавець вважає, що оцінка, як правило, базується на **аргументації**, котра, у свою чергу, передбачає інформування. Переважно **оцінка** та **аргументація** супроводжуються у глосі іронією, тобто висловлення головної думки написаного має елемент розважання читача. Власне інформування у глосі наповнене вищезазначеними елементами (21, 498). Щодо зміни емоційного стану читача, то на думку Р.Філера, цей аспект є складовою висловлення оцінки (24).

Наведемо приклад тексту газетно-публіцистичного жанру “глоса” з газети “Die Welt” від 08.03.2004:

Frau Frauentag
Glosse von Sylke Heun

Einmal im Jahr hat Frau Internationaler Frauentag Geburtstag. Dann steht sie morgens vor dem Kleiderschrank und überlegt, was sie anziehen soll. Das hübsche Kostümchen mit den Pumps? Die bequeme Jeans und das Herrenhemd, das sie nach einer heißen Nacht beim Vatertag mitgehen ließ? Oder die lilafarbene Latzhose, die noch hinten im Schrank liegt, weil sie sich einfach nicht von ihr trennen kann? Sie greift nach dem Telefon. Vielleicht sind ja Miss Valentin oder Frau Muttertag eine Hilfe. Obwohl: Die eine ist garantiert wieder verliebt und rät zum Haarreif mit Herzchen, und die andere ätzt irgendwas von "Küchenschürze" und legt bei dem Gebrüll im Hintergrund gleich wieder auf. Nachdenklich sinkt Frau Frauentag auf die Bettkante. Sie würde gern mal wieder einen Frauenabend in einer Kneipe verbringen und bis in den Morgen diskutieren. Über Politik, nicht über Männer oder Windeln. Über eine gerechte Verteilung von Macht und Verantwortung zwischen den Geschlechtern. Egal in welchen Klamotten.

Цей текст належить до газетно-публіцистичного функціонального стилю, монологічного підстилю (домінантна архітектоніко-мовленнєва форма – монолог), художньо-публіцистичного типу тексту і його оцінно-критичного підтипу. Визначальною композиційно-мовленнєвою формою жанру “глоса” є міркування.

Все вищезазначене дає змогу зробити висновок про те, що проблема класифікації газетно-публіцистичних жанрів залишається актуальною. Поряд із традиційними класифікаціями жанрів у журналістиці є альтернативні, сучасні спроби поділу газетно-публіцистичних жанрів. На нашу думку, це

спричинено процесом активного змішування, “гібридизації” жанрів у сучасній пресі. Гібридність як якість тексту означає його здатність поєднувати в собі стилістично розрізнені елементи, ознаки різних типів тексту і є позитивним показником динамічності та рухливості газетно-публіцистичного стилю.

У лінгвістиці місце мовленнєвого і газетно-публіцистичного жанрів чітко не визначено. Поняття мовленнєвого жанру найчастіше фігурує у поєднанні з такими лінгвістичними реаліями, як функціональний стиль, підстиль, тип тексту, композиційно-мовленнєві та архітектоніко-мовленнєві форми. Опис газетно-публіцистичних жанрів до сьогодні залишається відкритою темою для вивчення.

Перспективним, на наш погляд, є дослідження прагматичного аспекту текстів жанрової форми “глоса” та їх комунікативно-прагматичного потенціалу в сучасній німецькій пресі.

1. Розен Е.В. На уроке – немецкая газета. – Изд. 3-е, перераб. – М., 1974.
2. Кройчик Л.Е. Система журналистских жанров // Основы творческой деятельности журналиста / Под ред. С.Г. Корконосенко. – СПб., 2000.
3. Ким М.Н. Жанры современной журналистики. – СПб., 2004.
4. Мельник Г.С., Тепляшина А.Н. Основы творческой деятельности журналиста. – СПб., 2004.
5. Тертычный А.А. Жанры периодической печати: Учебное пособие / А.А.Тертычный. – 2-е изд., испр. и доп. – М., 2002.
6. Зарицкий М.С. Стилістика сучасної української мови: Навч. посібник для студ. вищих навч. закладів / КПІ. – К., 2001.
7. Прохоров Е.П. Введение в журналистику. – М., 1988.
8. Мальцевич Т.В. Проблема типологизации жанров публицистики // Вестник Беларус. гос. ун-та. Журналистика. – 2000. - №3.
9. Горохов В.М. Газетно-журнальные жанры: Теоретический курс авторизованного изложения. – М., 1993.
10. Textsorten in der Presse und Publizistik und ihre stilistische Realisierung. – Brunn, 2006.
11. Зильберт Б.А. Проблемы классификации текстов массовой информации / Изв. АН СССР. ОЛЯ. – М., 1986. – Т. 45. - № 1.
12. Скрипка Г.Н. Структурные свойства речевого жанра “Информационная заметка” (на материале немецкого языка): Дис. ... канд. филол. наук / Киев. гос. пед. ин-т иностр. яз. – К., 1990.
13. Гапотченко Н.Є. Структурні та жанрово-стилістичні особливості текстів інтерв'ю в сучасній французькій пресі (комунікативно-прагматичний аспект): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. – К., 2005.
14. Артемова Л.В. Оцінно-емотивна домінанта експресивності сучасних іспанських аналітичних статей (на матеріалі періодичних видань “El Pais”, “El Mundo”, “ABC”): Дис. ... канд. филол. наук: 10.02.05. – К., 2005.
15. Синдеева Т.М. Речевой жанр газетная рецензия и его лингво-текстовые характеристики: (на материале английского языка): 10.02.04. – М., 1984.
16. Ризель Э.Г. К вопросу об иерархии стилистических систем и основных текстологических единиц // Иностранные языки в школе. – 1975.-№6.
17. Кожина Н.М. Стилистика русского языка. – Изд-е 2-е. – М., 1983.
18. Брандес М.П. Стилистика текста. – М., 2004.
19. Глазунова Н.Ю. К типологии жанров // Сб. научн. тр. / Мос. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. – 1974. – Вып. 81.
20. Наер В.Л. К проблеме жанра в системе функционально-стилевой дифференциации языка // Сб. науч. тр. / Мос. гос. пед. ин-т иностр. яз. им. М. Тореза. – 1987. – Вып. 286.
21. Sandig B. Textstilistik des Deutschen. – Berlin, New York, 2006.
22. Lüger H.-H. Pressesprache, 2. Auflage. Tübingen, 1995.
23. Brinker K. Linguistische Textanalyse. Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden, 5. Auflage. – Berlin, 2001.
24. Fiehler R. Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. – Berlin, New York, 1990.